Гешефт на могилах знищив найвідоміше кладовище України

Знищене кладовище у Сатанові

Рівні ряди побілених і забетонованих надгробків XVI — XVIII століть, з наведеними чорним літерами і розфарбованими «під золото» дешевою фарбою унікальними орнаментами — так виглядає сьогодні понівечене стародавнє кладовище Сатанова — ймовірно, найкрасивіший єврейський некрополь Європи. І це — не наслідки антисемітського вандалізму, а результат активної діяльності рабина Ісраеля Габая...

Почнемо здалеку. Навесні 2011 року автору терміново знадобилося зробити ряд фото старого єврейського кладовища у Городку Хмельницької області. Побачене шокувало. Історичне ядро некрополя (надгробки XVIII — початку XIX століть) було практично знищено. Постаралися зовсім не хулігани, чи хазяйновиті подоляни, що використовують мацеви як будматеріали. Все набагато прозаїчніше і мерзенніше — в ході очищення території від дерев і чагарників рослинність спалювали прямо на могилах.

Будь-кому відомо зі шкільного курсу хімії — при високих температурах вапняк перетворюється у вапно. Ось автор і зафіксував яскраву ілюстрацію цього хімічного процесу. Мацеви, що опинилися в епіцентрі величезних багать, взагалі перетворилися на купки пилу, а ті, що стояли дещо віддалік від жару розлетілися на щебінку. Було очевидно, що могили випалюють не перший день. Старі згарища поросли травою, а на зовсім свіжих дощ навіть не встиг змити з каменів попіл. За приблизними оцінками, було знищено до сотні надгробків.

Спалені мацеви, Городок, 2011

Втім, голова єврейської громади Городоцького району моє обурення не розділила. Мовляв, в ході наведення порядку на кладовищі «облагороджено» (тобто, пофарбовано білилами) дев'ять могил праведників, а «решта надгробків нікому не потрібні». І взагалі — роботами керував дуже важливий рабин, якому видніше... На моє здивування: «Як же так, це ж надгробки XVIII століття, кожен з яких — шедевр каменерізного мистецтва і музейний експонат — і нікому не потрібні ?!», була отримана безапеляційна відповідь: «А кому потрібні могили простих євреїв? Значення мають лише могили праведників!». Тоді ж я вперше почув прізвище рава Ісраеля Габая.

Від бажання написати заяву до прокуратури зупиняло лише одне — крайніми виявляться місцеві роботяги, найняті для «облагородження» кладовища, а не справжній вандал, чиї вказівки вони виконували.

Пізніше з'ясувалися деталі історії. Зрізавши частину дерев, робочі, за їхніми словами, запитали наймача, що з ними робити? Той дав вказівку складати до куп і спалювати. Після першого ж «аутодафе» стало зрозуміло, що це загрожує знищенням пам'ятників. Але випалювання єврейської спадщини продовжилося. Перенести процес утилізації за межі кладовища рабин так і не розпорядився. Звісно ж, перенесення багатьох тонн деревини — це додаткові затрати праці та чималі фінансові витрати. Навіщо ж платити більше, якщо все можна спалити на місці? А стародавні надгробки — та кому вони взагалі потрібні?

Наслідки «відновлювальних робіт» у Городку

Так, мацеви, багато бачили на своєму віку і встояли навіть перед безчинствами гітлерівців, втім не змогли пережити нестримну активність громадянина Ізраїлю та Франції рава Габая.

До речі, про праведників, пам'ять про яких увіковічує організація «Охалей Цадиким» («Намети праведників») під керівництвом Габая. Свого часу, в ОЦ заявили про сенсаційну знахідку — виявлене в Городку поховання раббі Авраама Хайюта з Кракова, одного з голів покоління і автора книги «Олех Тамім». Щоправда, враховуючи, що книгу цю вперше видали у Кракові у 1634 році, можна сміливо припустити, що її автор помер у першій половині XVII століття. Максимум, у середині століття. Однак стиль надгробку, що приписується раббі Хайюту, характерний виключно для другої половини XVIII століття! І найважливіше — саме кладовище виникло лише на початку XVIII століття! Отже, Авраам Хайют ніяк не міг бути тут похований. Хіба що цадик прожив більше двохсот років. Так чи інакше, маємо чергову підробку (усвідомлену чи ні), як і у випадку з міфічною могилою Герша Остропoлера у Меджибожі або дуже сумнівною могилою матері БЕШТа у Товстому.

Таким було Сатанівське кладовище на початку 2000-х

Незабаром р. Габай звернув увагу на Сатанів. Спочатку його діяльність була не настільки нищівною, як у Городку — все зводилося до мазюкання «могил праведників» білилами. Виглядало, звичайно, потворно, але не катастрофічно. Хоча після чергової побілки емульсіонка повністю «забивала» різьбу і орнаменти майже не проглядалися, але спотворені надгробки можна було відмити і почистити (на відміну від спалених у пил мацев у Городку). Потім на кладовищі з'явилися безглузді споруди із залізних труб, перекриті шматками жерсті. Під такими навісами на сільських базарчиках селяни торгують картоплею і салом, але тут вони, чомусь, символізували «охелі».

Нагадаємо, єврейський некрополь Сатанова — найцікавіший в Україні, а в Європі він поступається лише всесвітньо відомому празькому цвинтарю. У нашій країні це єврейський історичний пам'ятник №1. На жаль, завдяки залітному рабину, про це можна говорити тільки у минулому часі.

З осені 2020 року р. Габай взявся за Сатанів всерйоз. Звісно ж, почавши з найдавнішої частини кладовища, де стоять надгробки XVI — XVIII століть. Спочатку тут встановили вже капітальний і абсолютно позбавлений смаку охель, для спорудження якого довелося посунути чимало надгробків з їхніх законних місць. Тоді ж біля новобудови почали «бетонувати» мацеви. Деякі з них не тільки побілили, а і навели літери чорним, а орнаменти розфарбували «золотою» фарбою — колись такою покривали пам'ятники Леніну у колгоспах.

Приклад «реконструкції» мацев

Остаточний вирок кладовищу, яке пережило війни, повстання, османську навалу і гітлерівську чуму, було винесено цього року. Сьогодні найунікальніший єврейський некрополь в Україні і один з найвідоміших у Європі виглядає як якесь воїнське кладовище. Рівні шеренги мацев, встановлені на безглузді бетонні постаменти через ідеально вивірені інтервали виглядають жахливо. Як цілісний історико-культурний комплекс цей пам'ятник історії припинив своє існування.

«Найкрасивіше кладовище України і, можливо, Європи понівечено, — заявив д-р мистецтвознавства Єврейського університету в Єрусалимі, фахівець з єврейського традиційного мистецтва Борис Хаймович у коментарі Jewish Heritage Europe. — Вважаю це злочином». Д-р Хаймович також назвав те, що відбувається прикладом «безпрецедентного вандалізму, варварства і нечуваної зухвалості» і висловив сумніви у безкорисливості рава Габая. «Ймовірно, замовники і підрядники, взявши турботи про «святі могили» в свої руки, перш за все стурбовані освоєнням коштів і створенням маршрутів для паломників, — зазначає мистецтвознавець у статті« Єврейське кладовище у Сатанові: зруйнований пам'ятник єврейської культури». — Вони просто ігнорують наше спільне історичне минуле. ...Нібито «відновлюючи», а насправді руйнуючи наші пам'ятники, вони позбавляють нас нашої історії і культурної спадщини».

Триває «благоустрій» Сатанівського кладовища

Професор Ілля Родов з кафедри єврейського мистецтва Університету Бар-Ілан у своєму коментарі для JHE звертає увагу на ще один аспект: «Якщо б могили осквернили, а надгробки зрушили злісні хулігани або тупі п'яниці, голосно прозвучав би обурений голос ЗМІ із залученням правоохоронних органів. Але в даному випадку вандалізм представляється турботою. ...Наміри ініціаторів, можливо, і були добрими, але їхня надмірна завзятість і невігластво завдали шкоди».

«Якими б не були його наміри, р. Ісраель Меїр Габай переніс надгробки сатанівських євреїв з їхніх справжніх могил, — зазначає д-р Сергій Кравцов, співробітник Центру єврейського мистецтва у Єрусалимі і один з найкращих фахівців в області єврейської некрополістики. — Цим він позбавив похованих тут обіцянки, даної пророком: «І дам Я їм у храмі Моєму і серед стін Моїх вічну пам'ять, краще синів і дочок; вічне ім'я Я дам їм, яке ніколи не зникне» (Йешаягу, 56: 5). Це саме той вірш, де з'являється вираз Яд ва-Шем — «пам'ятник і пам'ятний знак».

Дійсно, заради правильності рядів і рівних інтервалів багато надгробків переносилися в сторону від «своїх» могил.

«Дії Меїра Габая абсолютно порушують єврейське законодавство, — заявив у зв'язку з цим головний рабин Польщі і голова польської рабинської комісії з питань кладовищ Міхаель Шудріх. — Існують і інші некрополі, осквернені паном Габаєм у Європі, включаючи Польщу. Те, що він єврей, не дає йому права нівечити єврейські кладовища, а той факт, що [Габай] релігійний, не дає йому санкцію на порушення єврейських законів. В Сатанові було прекрасне кладовище, яке пережило безліч антиєврейських переслідувань, і це трагедія, що його понівечили євреї».

«Облагороджений» єврейський некрополь у Сатанові

На жаль, єврейський некрополь у Сатанові має всього лише статус «об'єкта культурної спадщини», який практично не захищає пам'ятник від руйнування або некваліфікованого втручання активних невігласів. При цьому він повністю заслуговує (вірніше, «заслуговував») на статус пам'ятки національного значення та навіть об'єкта спадщини ЮНЕСКО. Якби він мав охоронний статус, безчинство пана Габая можна було б зупинити в зародку, але у кладовища навіть немає власника, юридично воно безхазяйне.

Втім, з точки зору місцевої влади все, що відбувається виглядає вельми милостиво: єврейська організація на чолі з рабином приводить у «порядок» єврейські ж поховання. Які можуть бути питання? Тільки дякувати потрібно! Щоправда, тут дуже доречна цитата вождя світового пролетаріату: «Формально правильно, а по суті — знущання». Та і втручання у діяльність р. Габая — собі дорожче. Адже можна нарватися на публічні звинувачення у антисемітизмі.

Справедливості заради варто відзначити, що в цій бочці дьогтю є і ложка меду. Зокрема, в ході «реконструкції» було піднято сотні повалених і давно врослих в землю надгробків з дуже цікавими сюжетами і чудовою різьбою. Якщо роздивлятися результат, як якусь лапідарну виставку, то він хороший. Тепер можна помилуватися на раніше приховану у землі красу. Але тут, як у відомій репризі Райкіна, — до кожного окремо елементу піджака питань немає. Але все разом — жах.

Дмитро Полюхович, спеціально для «Хадашот»

Фото автора